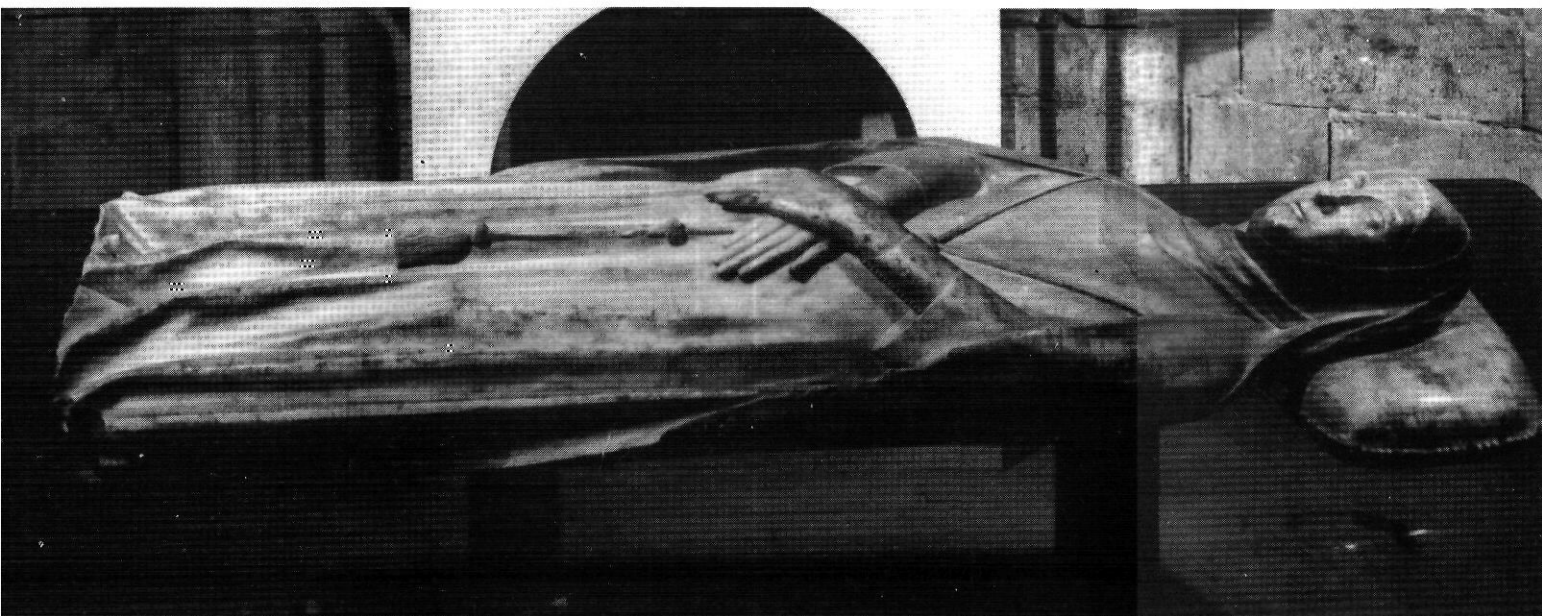

Estàtua jacent de la Comtessa Ermessenda, obra de Guillem Morei per encàrrec de Pere III, el Cerimoniós.

SANS

La sepultura de la Comtessa Ermessenda

GABRIEL ROURA

Ja fa temps que ens havíem proposat d'aclarir definitivament, si era possible, quina era la Comtessa enterrada a la Seu de Girona, en la sepultura pariona a la del Comte Ramon Berenguer II, Cap d'Estopes.

Efectivament, han estat força nombroses les publicacions de tota mena que han atribuït l'enterrament, tant a la Comtessa Ermessenda, muller del Comte Ramon Borrell, com a la Comtessa Mafalda de Sicília, muller del Comte Ramon Berenguer II. Fins al moment present, hem de confessar que ha estat aquesta darrera la que ha tingut més èxit, sense cap base ni fonament, al nostre entendre.

La celebració del 900 aniversari de la mort violenta del Cap d'Estopes, el dia 5 de desembre de 1982, i l'exploració de les tombes comtals incidí en el dubte i la confusió d'identificar d'ambdues Comtesses, palesada en diverses publicacions i mitjans de comunicació.

Aleshores vaig fer-me el propòsit de revisar tota la documentació possible existent en el nostre arxiu capitular,

per tal d'aclarir el dubte o la confusió creats entorn de l'esmentat enterrament de tan il·lustres dames. Però, primer és l'obligació que la devoció, l'afer quedà sobre la taula tot esperant una oportunitat, que ara s'ha presentat.

La tasca que ens proposen va facilitada, en bona part, per la Srta. Ma. Mercè Costa i Paretas, Directora de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que havia fet el plantejament de la qüestió, de forma clara i rigorosa, en la Miscel·lània Batlle i Prats, vol. XXV (*), ps. 269-281 d'A.I.E.G. 1979-80. El seu article ens estalvia de fer una revisió exhaustiva dels autors i de la bibliografia on es fa patent el dubte o la confusió, segons que els autors siguin partidaris de Mafalda o d'Ermessenda. Aquí ens limitarem a deixar constància escarida de les seves propostes, per concentrar-nos en l'exposició de la documentació "real" que posseïm, particularment la nostrada, ja que la de l'Arxiu de la Corona d'Aragó com els Registres de Cancelleria, Reial Patrimoni i Mestre Racional vénen publicats per Mª Mercè Costa, en forma d'apèndix en el seu article citat que titula: "Mahalta o Ermessenda? Sobre les sepultures comtals a la Seu de

Girona". Totes aquestes fonts afirmen, de manera ben palesa, que es tracta de la Comtessa Ermessenda.

Bibliografia

Els autors partidaris de Mafalda, podem dividir-los en dos grups: a) Autors d'obres de caràcter descriptiu, Guies-Cicerone, Apunts artístico-descriptius, algun article de prosa lírica, etc., que no tenen ni es proposen una finalitat d'investigació del fet que ens ocupa, ans encara el seu objectiu és pràctic per al coneixement de Girona i els seus monuments; b) els que fan història, com Roig i Jalpí, Pròsper de Bofarull, Antoni de Bofarull i de Brocà, Jaume Marquès, que han incidit en el tema diverses vegades. Tots ells es basen en els textos contradictoris de Pontich i en una peculiar interpretació de l'afegit de l'Obituari del segle XIII, que ja analitzarem.

Els partidaris d'Ermessenda són historiadors de nota, recolzats en documentació històrica contrastada, com ara La Canal, Villanueva, Piferrer i Pi i

Sepulcre gòtic de la Comtessa Ermessenda, obra de Guillem Morei per encàrrec del rei Pere III.

Ermessenda

Margall, A. Duran, Joan Ainaud de Lasarte, Frederic Udina, Abadal i també Sobrequès i Vidal. Encara podríem allargar la llista dels historiadors que, sense haver escrit sobre el tema, expressen la seva convicció a identificar Ermessenda.

També cal fer notar l'estranya vacil·lació que ofereix la *Gran Enciclopèdia Catalana* quan usa la fotografia de l'estàtua jacent d'Ermessenda per il·lustrar l'article referent a dita Comtessa, l'article "Mafalda de Pulla-Calàbria" i encara l'article "Morei, Guillem". Fet lamentable que indueix a error a tants estudiosos que la consulten i contribueix a mantenir l'equívoc.

Els documents de la Reial Cancelleria, Reial Patrimoni i Mestre Racional

Es tracta de sis document, procedents de l'Arxiu Reial, en què el rei Pere III, el Cerimoniós, determina en 1385 el trasllat de les sepultures comtals des del seu lloc de la Galilea a l'interior del temple; especificació dels detalls que han de figurar en l'estàtua jacent del comte; preparació de la cerimònia d'inauguració de les noves tombes; formes de pagament a Guillem Morei, etc.. Tots són publicats i comentats per Ma. Mercè Costa.

El document reial que ara ens interessa és l'expedit a Figueres el 28 de juliol de 1385. El rei ordena el trasllat de les restes de Ramon Beren-

guer, anomenat "Cap d'Estopa antiquíssim comte de Barcelona *del qual descendeix directament*" i també les d'Ermessenda *antiga comtessa de Girona*". Llurs restes es trobaven davant la porta de la Seu, i hom determina ara el trasllat a l'interior: el Comte a la dreta i la Comtessa a l'esquerra de l'altar major. Les noves tombes i les estàtues jacentes seran obrades per Guillem Morei.

Aquest document i els altres que toquen aspectes que ara no fan al cas, bastarien per a donar-nos la solució del problema. El rei Pere i la seva Reial Cancelleria identifiquen Ermessenda Comtessa de Girona com a la Dama sebollida a la Catedral, enfront del seu besnét el Cap d'Estopes.

Mes aquesta realitat sembla ser ignorada o menys valorada pels partidaris de Mafalda. En la ciència Diplomàtica, s'estableix que, entre els diversos tipus de documents d'arxiu, com són els pergamins, cartorals i registres, aquests són els que ofereixen més garanties de veracitat, per tal com són obra garantida pel Canceller i confeccionada pels notaris "on si un error humà sempre és possible, ja no ho és tant el que l'error es repetís més d'una vegada sobre documents oficials".

En el nostre cas, doncs, no podem dubtar de cap manera de la manca d'informació o ignorància del rei, quant als seus avantpassats, com s'ha insinuat gratuïtament. El rei sap perfectament qui és Ramon Berenguer "...del qual per Gràcia de Déu nos

descendim de línia recta" i qui és Ermessenda i per què la titula "*antiga comtessa de Girona*". La coneixença dels seus ascendents directes forma part, entre moltes altres coses, dels fonaments de la seva legitimitat dinàstica. I si algun dubte pogués tenir ell mateix o la Cúria Reial, sobre el seu llinatge, disposava a bastament dels milers de documents i registres de l'arxiu reial, avui conegut com Arxiu de la Corona d'Aragó, documents i registres que qualsevol persona interessada té a mà per investigar. És tendències al·legar ignorància del rei i fer aparèixer un imaginari erudit gironí que hauria informat al monarca, ben malament per cert, si volia referir-se a Mafalda.

Hem vist com el rei Pere qualificava Ermessenda d'"*antiga comtessa de Girona*". Aquesta atribució reial és molt aclaridora d'unes circumstàncies que només concorregueren en la vida i en l'actuació pública d'Ermessenda, ja en vida del seu marit Ramon Borrell, però, principalment, durant els governs del seu fill Berenguer Ramon I i del nét Ramon Berenguer I.

La Comtessa de Girona

La documentació adduïda a favor de la Comtessa Ermessenda, com veurem, parla ben sovint del seu títol de *Comtessa de Girona*. Sobre aquesta denominació, poca cosa podríem afegir, per tal com la historiografia és unànime en atribuir el títol comtal de Girona a Ermessenda exclusivament, començant pel reconeixement oficial que li atorga el mateix rei, com acabem de veure. Aquest títol no és pas una ficció literària nascuda a conseqüència del seu mecenatge sobre Girona i el seu comtat, o la Catedral que tant ajudà a construir, ni pel seu lligam amb Pere Roger, el seu germà bisbe, sinó per la peculiaritat dels seus títols jurídics, que sempre reivindicà, en front dels títols jurídics ben legítims del seu fill i del seu nét, successivament.

De sobres són coneguts els enfrontaments amb el seu fill Berenguer Ramon i després amb Ramon Berenguer, quan aquests assolien la majoria: la Comtessa deixava la regència, però conservava intacte el condomini dels comtats, exactament igual com en temps del seu difunt marit. Aleshores, sorgiren plets, diferències, lluites i violències que marcaren la governació dels comtats, com han posat de manifest Ramon d'Abadal i especialment Santiago Sobrequès: vegeu *Els Grans Comtes de Barcelona*, Ed. Vicens Vives, Barcelona 1967, ps. 37-48 i 55-98.

A manera de resum, recordarem que el testament del comte Ramon Borrell "establia un veritable condomini entre el seu fill Berenguer Ramon i la seva

vídua Ermessenda" Els comtats i bisbats de Girona, Barcelona, Osona i Manresa li foren donats en escriptura testamentària, a títol de "violari", mentre visqués. Quan Berenguer Ramon I arriba a la majoria d'edat, tots dos, mare i fill, continuen governant durant la resta del temps que viurà el comte. Per fer-nos una idea del que relatem, prenen un exemple gironí prou conegut, on apareix aquest cogovern i la preponderància d'Ermessenda. En la dotació de la Canonja de 1018, el document parla de "...*presente ac consenciente comitissa Ermessinde una cum filio suo domno Berengario comite ac marcchione...*" i més avall diu: "...*ego Petrus... permittente Ermessinde comitissa eadem filioque suo eodem Berengario comite...*" i encara: "...*ego Ermessindis comitissa et Berengarius comes et Petrus episcopus donamus prelibate canonice ecclesiam sancti Martini de Cacano...*".

En morir Berenguer Ramon I, el 31 de Març de 1035, deixava l'herència comtal entre els quatre fills coneguts: Ramon Berenguer i Sanç, fills de Sança, i Guillem i Bernat, fills de Guisla. Però Ermessenda encara conservava el condomini de tots els comtats, així mentre els fills del comte difunt foren menors, els comtats tingueren un sol sobirà efectiu en la persona d'Ermessenda, a part la tutoria.

La comtessa Guisla no actuà de tutora dels infants, es tornà a casar amb el vescomte de Barcelona i perdé tots els seus drets, com succeirà amb Mafalda.

D'aquesta forma es produeix la segona regència d'Ermessenda, no solament com a tutora, sinó com a comtessa propietària. Com fa notar Santiago Sobrequès, des de 1035, i per espai de quatre anys, Ermessenda assumí ella sola el govern dels tres comtats: Barcelona, Girona, Osona. L'acte de consagració de la Catedral, el 1038, constitueix tot un recital de frases que ressalten el protagonisme de la Comtessa.

Quan Ramon Berenguer I assolí la majoritat, exigint el govern sense tutelles, topà també amb la seva àvia. "L'enèrgica i encara no pas gaire vella comtessa s'encastellà en el seu comtat de Girona, al costat del seu germà i conseller el bisbe Pere, oposant-se al govern del seu nét" (Sobrequès, Op. cit. p. 57). Fan patent aquest antagonisme i el reconeixement dels títols en què es recolza Ermessenda, els juraments de fidelitat que els nobles retien al Comte. Per exemple: el gran magnat Mir Geribert jura: "Jo l'anomenat Mir juro que seré ajudador teu el dit Ramon i d'Elisabet a tenir i posseir el Comtat de Girona i la ciutat de Girona contra Ermessenda comtessa..."; i promet també que no prestarà cap ajuda a Ermessenda mentre "...el Comtat de

Reproducció del bust de l'estàtua jacent de la Comtessa Ermessenda.

Girona i la ciutat de Girona no vinguin a la vostra potestat". Per això Ermessenda és coneguda i reconeguda com la Comtessa de Girona.

També el casament de Ramon Berenguer i Almodis va fer rebrotar les diferències agreujades, ara, per l'afer de les excomunionis, amb la Comtessa la qual conservava jurídicament intacte el cogovern de tots els comtats i d'una manera efectiva el de Girona, com en el cas de la defensa de la vila de Calonge contra els pirates sarrains. La solució final, la concòrdia arribarà amb la venda, per part d'Ermessenda, de tots els seus drets els comtats de Barcelona, Girona, Osona i Manresa.

Ambdues parts oposades tenien títols ben legítims per reclamar la possessió i l'exercici de l'autoritat comtal. Tant el fill com el nét, en arribar a la majoritat, reclamen el que els pertany per herència i dret successor, per la seva banda Ermessenda també exhibeix títols legítims, reconeguts. Així sorgia una mena d'incompatibilitat entre legitimitats: als drets invocats per uns, s'oposaven els drets dotals, d'esposalles, testamentaris i en moltes ocasions Ermessenda invoca la llei visigòtica: "per vocem, pel dret qua la Llei Gòtica dona a les esposes dels Comtes en totes les seves coses" (*Lex Wisigothorum*, Lib. 3, tit. 1. c5.) i també: Les Lleis gòtiques donen a les esposes dels Primats dret sobre tot el que pertany al marit", segons la Constitució de Kindavint.

Així, doncs, cal concloure que, si bé totes les comtesses de Barcelona posseïen implícitament el títol de comtessa de Girona, a cap d'elles, excepte a Ermessenda, no li és atribuïble l'exclusivitat del Comtat de Girona. Així ho fa el Cerimoniós i també ho consigna la cèlebre resolució Capítular de 7 d'Abril de 1412, com ja es veurà.

La documentació de Girona

Si hem vist que la documentació barcelonina, oficial i garantida, no donava lloc a dubtes sobre la identitat de la Comtessa Ermessenda enterrada a Girona, ara cal veure tota la documentació gironina. Diguem tota la documentació perquè fins avui, s'han usat uns pocs textos, sempre els mateixos, interpretant-los parcialment o fent-los dir coses que no deien. En presentar i comentar breument tota la documentació trobada, no cal dir que resta la porta oberta a noves troballes, que sempre són possibles.

El Martirologi d'Adó, del segle X, és el més antic que posseeix la Catedral. En aquest manuscrit, els preveres de la canònica aprofitaven els marges que deixava la caixa del text, per inscriure-hi, en el dia corresponent a la seva mort, el nom dels personatges més afectes a la Seu, no el lloc de la seva sepultura. Així, en el foli 25', 2ª columna, marge inferior diu "*Eodem die (1 de març) Anno Dominice Incarnationis M.LVII obiit Eemessendis comitissa*". En el foli 127, 2ª col., marge exterior diu: "*Nonis Decembris obiit Raimundus comes Barchinone et Marchio*". Aquestes són les dues primeres referències documentals que conservem a Girona de la Comtessa Ermessenda i del seu besnét Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes.

La nota de la mort d'Ermessenda es correspon exactament amb les dades del codicil que redactà en el seu castell de Sant Quirze de Besora. Confirmant el testament que havia fet, quan volia peregrinar a Sant Jaume de Galícia i a Sant Pere de Roma, hi afegí dos marmessors gironins, el levita Guillem Guifred i el laic Guillem Amat, i altres donacions a diverses esglésies i a particulars, destacant les que atorgà a la nostra Seu: "... *et suum optimum Breviarium...*" i el que interessa més pel tema que ens ocupa, és la disposició següent: "... *et cuncta que partinebant ad conductum dimissit kanonicae sanctae Mariae ita ut ipsi qui eam illuc deferret inde viverent usquequo sepeliretur, caeteraj remaneant praedictae kanonicae*". És a dir: "i totes les coses que pertanyien al trasllat les deixà a la canònica de Santa Maria de manera que els qui la traslladessin allí en poguessin viure fins que fos sepultada".

Firmà el codicil a l'III de les kalendes de març de l'any XXVII del regnat del rei Enric I, és a dir, el dia 26 de febrer de 1057. Seguidament el text afegeix: "... *et obiit kalendas Marcii vespere facto*"; "... i morí el dia primer de març al vespre". Més avall continua, traduït: Finalment aquesta darrera voluntat de la Senyora Ermessendis comtessa, sobre les coses més amunt dites, fou

Ermessenda

feta patent públicament el dia 6 de març en el Capítol de Santa Maria, en presència de Dom Berenguer bisbe dels gironins”.

Hem fet totes aquestes precisions per dos motius importants: el primer, per constatar, de manera ben clara, el lloc i la data de la mort d'Ermessenda i el seu enterrament a Girona; en segon lloc, deixar, també ben clar, que fins avui ignorem totalment el lloc i la data de la mort de Mafalda i també el lloc del seu enterrament. En efecte, Mafalda, casada en segones núpcies amb Eimeric I, vescomte de Narbona, enviudà el 1106, en morir el seu marit a la croada. havia tingut d'aquest matrimoni, quatre fills: Eimeric, Guiscard, Bernat Ramon i Berenguer, aquest últim fou monjo a Tomeres, abat de la Grassa i Arquebisbe de Narbona.

Els maurins Dom Devic i Dom Vaissete (*Histoire de Languedoc*, III, 433 i 614) daten la mort de Mafalda entre els anys 1111 i 1113, sense que puguin precisar-ne ni la data ni el lloc. Suggereixen la possibilitat del final de la seva vida a Girona en el monestir de Sant Daniel, del qual fan benefactora, seguint Roig i Jalpí que li atribueix la fundació (!). Els cronistes catalans, en canvi, la fan morir entre 1107-1108, però sense aportar cap dada documental. Històricament, doncs, no sabem res de les darreries de Mafalda.

El segon document que posseïm és un altre Martirologi, del segle XIII, en el qual s'hi han incorporat la majoria de les notes marginals del Martirologi anterior. En el foli 8', 1ª col., corresponent al primer de Març, s'amplia la simple notícia de la mort d'Ermessenda amb una llista de les seves principals donacions a la Canonja. Diu així,

traduïda: "El mateix dia (1 de març) morí Ermessendis comtessa dona religiosa, que va dotar aquesta Seu i donà l'església de Caça, de Fornells i de Vilablareix per al sosteniment canonical. I oferí una cara d'or i una creu a Déu i a Santa Maria. I exornà l'església amb molts ornaments, l'òbit de la qual s'ha de celebrar solemnement". Fins ací la nota estricta que es refereix indubtablement i provada a la Comtessa Ermessenda. Però al final de la nota hi ha un signe (obellus) que remet al marge inferior de la mateixa columna on es troba el cèlebre afegit, causa de la confusió Ermessenda-Mafalda: "i el Ferial paga l'aniversari a favor d'ella. Jau prop del seu marit Ramon Berenguer, comte de Barcelona, anomenat Cap Deztopes".

Aquest afegit és obra de dues mans diferents i també d'èpoques diverses. Distingirem la mà A i la mà B. La mà A escriu la primera part de l'afegit: "i el Ferial paga l'aniversari a favor d'ella", notificant-nos de quina institució es treuen els diners per pagar els canonges i preveres assistents. La mà B continua l'afegit amb la frase: "Jau prop del seu marit Ramon Berenguer, comte de Barcelona, anomenat Cap Deztopes". Aquí sorgeix l'error. La mà B, clergue o escrivà creu que Ermessenda és la muller del cap d'Estopes, i amb la seva confusió dóna peu a la curiosa "tradició" de la presència de Mafalda a la nostra Catedral.

El lector pot veure perfectament com, tant la nota obituària del text com la primera part de l'afegit, es refereixen sense cap mena de dubte a Ermessenda, com hem vist. En canvi, queda clar que la segona part, la del "jau prop del seu marit etc.", no és res més que una confusió del clergue, una equivocació, qui sap si deguda a la lectura de Roig i Jalpí amb el seu

argument de vonveniència: si aquí hi ha el marit és natural que també hi hagi l'esposa. Tampoc no és atribuïble la confusió a la fama d'Ermessenda, ben certa i demostrada, contra la fama ben efímera de la pobra Mafalda, a no ser que tinguem per tal fama el fet de veure's involucrada en el magnicidi perpetrat pel seu cunyat el Fraticida.

La tradició bibliogràfica de Mafalda es fonamenta en aquest error i recolza en les contradiccions de Pontich, com ja veurem.

La tradició documental d'Ermessenda parteix del dia mateix de la seva mort fins als nostres dies. Encara actualment, abans de l'Ofici conventual, a la Catedral, es fa memòria, en el dia pertinent, d'Ermessenda, de Ramon Berenguer II, de R. Berenguer III, etc., en canvi res de Mafalda. Ni a Sant Daniel no en fan memòria.

Vegem unes mostres cronològiques de la constància d'Ermessenda.

Libre de Òbits i Fundacions de Aniversaris. S. XIV-XV. Fol. 14 (Març). "Item dicta die. Òbit de Madona Ermessen Comptessa de Gerona, paga lo Ferial IX.XXI. Jau en una bella tomba alt en la paret prop la capella de Sanct Martí". Aquesta nota ha estat adduïda per diversos autors, apoiant-se en el "quid pro quo".

Llibre de Ferial. S. XV. Fol. 26 "Item est ipsa die aniversari de la Comtessa de Girona en que es duplica la porció canonical". Fol. 40: "Cargues del Ferial: Ha de pagar l'aniversari conventual que es fa el primer dia de Març per l'ànima d'Ermessendis Comtessa de Girona diunta".

Consueta Aniversària Conventuals 1599. Fol. 21: "Marts. Per Ermessenda Comptessa de Gerona fundadora del Primer benefici de la Seu".

Notes de Òbits 1624-1815. Sense foliar. (març). "Aquest dia òbit d'Ermessenda Comtessa, que va dotar aquesta Santa Església amb moltes coses".

Consueta de 1645. Fol. 90: "Mars. Aniversari per Bernat de Camós y per Hermessenda Comptessa de gerona fundadora del Primer Benefici de la Seu".

Consueta de 1712. Fol. 43 "Mars... y en sufragi de la Senyora Ermessenda Comptessa (que es la sua sepultura al costat de la capella de Corpus a la paret entre la capella de Sant Joan y del corpus) paga la obra". El lector apreciarà el detall del parèntesi.

Obituum Cathedralis Gerundensis 1824. Tomo I, s/f. "Dia I de Març. El mateix dia òbit d'Ermessenda Comtessa que dotà aquesta església amb molt dons..."

No voldria pas cansar al lector amb cites tan reiteratives, però val la pena d'aclarir el cas. Els documents a favor d'Ermessenda són aquests, i encara renunciem a consignar els Llibres d'Obra i el Llibre Vert, on en el foli

S. MARTÍ

Sepulcre romànic de la Comtessa Ermessenda, amb les Barres Catalanes, que fou traslladat des de la Galilea a l'interior, per ordre del rei Pere.

CXVII, en una ordinació del Ferial descriu l'aniversari d'Ermessenda en els termes del Martirologi del segle XIII. De Mafalda ens queda un silenci total en la documentació i la coneguda confusió de l'afegit dissortat. Si hagués estat tan relacionada amb la catedral, no li haurien dedicat una memòria, com a tantes dames nobles i burgeses que figuren en els Obituaris? Des del punt de vista ritual, l'Església ha estat rigorosa en el compliment dels sufragis, tant pel que fa als titulars dels mateixos com en l'administració de les almoines, en consciència. Per tant, aquí tampoc no s'ha d'admetre error.

La confusió de Pontich

El canonge Sulpici Pontich actuà d'arxiver capitular des de 1717, fins a la seva mort el 1738. De la seva actuació destaca el Repertori, que porta el seu nom, on en tres volums consigna gran quantitat de matèries contingudes en el nostre Arxiu.

Malaauradament, cau en l'error de fer Ermessenda l'esposa del Cap d'Estopes, induït per la cèlebre nota que ja coneixem, contaminant els autors que es basen en el seu text per sostenir Mafalda: "Dins lo cos de la Iglesia se troba la sepultura de la Comptessa muller del Compte Don Ramon Berenguer, de la qual se parla en lo Secretariat a 7 d'abril 1412, fol. 82 quan fou treta del capdevall de la Iglesia a la esquerra de la porta y posada en la paret entre la capella de SSm. Sagriment y de Sant Joan casi davant de la de son marit i lo lloc que antes ocupava fou donat al canonge Arnau de Rupe y als seus". (Pontich, T. III, fol 187'). L'acta capitular que cita Pontich traduïda diu: (Dijous 7 d'abril 1412). "...el lloc situat i junt a la paret de dita Seu, prop de la porta major o de l'escala, vers la part occidental, on estava el sepulcre de la noble Comtessa de Girona..." (Resol Cap. Reg. 2 1402-1444, fol 82). La lectura del primer text fa patent la confusió de Pontich, car, d'una banda fa Ermessenda muller de Ramon Berenguer II, cosa que no és certa com sabem, i per altra, al·ludint a l'acta de Secretariat de 1412, la relaciona amb la Comtessa de Girona, cosa certa com hem vist per la Reial Cancelleria.

El segon text, és a dir, l'acta Capitular de 7 d'abril de 1412, fa referència a la decisió del Capítol de cedir al canonge Arnau de Rupe el lloc que havia deixat vacant la sepultura de la Comtessa de Girona en ser traslladada a l'interior del temple. La referència a la Comtessa de Girona empalma amb els documents reials i amb la tradició dels textos gironins de la Catedral, com acabem de veure. Aclarida la confusió de Pontich en aquests dos textos, en resulta clara la realitat de la

sepultura d'Ermessenda i la seva condició de Comtessa de Girona.

Afortunadament, el mateix Sulpici Pontich ens dona la clau de tot el problema amb un text revelador i que no necessita comentaris. En efecte, l'il·lustre arxiver dedica el tom I del seu Repertori a l'Episcopologi de la Seu gironina, seguit de la Sèrie del Prebendats, és a dir dels canonges.

La Sèrie dels Prebendats és confeccionada seguint un ordre alfabètic. En la lletra "E", i en el foli 227 posa: "1018 Ermessendis. Comptessa de Barcelona mereix ferne memòria. Era muller del Compte de Barcelona nomenat Cap d'Estopa lo qual es en sepultura sobre la porta de la Thezoreria. Fou germana del bisbe Pere y lo any 1018 erigiren la Canonje. Consta en lo Llibre Vert fol. 103 y en Armari de la Canonja plech 1 n° 1. Donà a la Canonja Cassà, Fornells y Vilablareix, fecit tabulam auream, una creu y altres ornamentals. Fundà benefici nomenat Canoniat Vell en lo altar de Santa anastasia. Morí a 1 de Mars 1058. *Es sepultada en la paret del costat de Corpus*. Vide lo Llibre de Estatuts, fol. 121. Lo Calçada fol. 105 y la dedicació de la Iglesia any 1038. Té aniversari".

Ultra l'homenatge que Pontich fa a la Comtessa Ermessenda, comptant-la entre els canonges, resulta evident que el tan repetit error de fer-la esposa de Ramon Berenguer II queda subsanat pels detalls certs que dona de la Comtessa: germana del bisbe Pere, erecció de la canonja de 1018, les donacions a la Catedral, la data de la seva mort i finalment Pontich ens confirma el lloc del segon enterrament, on es troba actualment el sarcòfag obrat per Morei, per encàrrec del Cerimoniós.

Les cites de Pontich, a l'article que ens ocupa diuen: "Estatuts. consuetuts. Obligacions dels Prebendats en la present Iglesia y algunas Antiquitats en aquesta". S. XIV. Fol. CXXI: "*Item alius ex dictis duabus beneficiis canonicalibus stabilitus per Dominam Ermessendam i altari Sanctae Anastasie, qui obiit anno a Nativitate Domini MLVIII*". El Llibre de "Calçada", fol. CV: "*Item tenet solvere anniversarium cum dupla prima die "Madii" Domine Ermessendis comitis uxore Raimundi Berengarii comes Barchinone vocatum Cap destopes qui dimisit ecclesiae Gerundensi decimas de Cacione de Fornellis et de Vilablareix et tabulam auream et multa alia contenta in Libro cononicae*". Respira l'equivocació, però la resta és correcta. La tercera cita fa referència a l'acta de consagració de la catedral de 1038, el contingut de la qual ens estalvia de qualsevol comentari.

L'exploració de les tombes comtals, feta el 1982, donà com a resultat la plena confirmació del Comte, amb el cadàver sencer, momificat recolzant la

testa en un magnífic coixí contemporani del seu enterrament i envoltat amb un llençol de lli del segle XIV, època del seu trasllat. Per contra, el sepulcre de la Comtessa Ermessenda ens donà la sorpresa de l'aparició del sepulcre romànic original, exornat amb les barres catalanes, en canvi, les seves poques restes, esparses i en mal estat, no han aportat cap novetat. L'anàlisi conclou que es tracta de les restes d'una persona adulta, d'una edat que es pot fixar entre els 40 i 60 anys; la data imprecisa, ja que desconeixem la data del naixement de la Comtessa. Amb Santiago Sobrequès direm que "l'edat de 85 anys que Bofarull atribueix a Ermessenda no té altre fonament que suposar-li la mateixa que el seu marit (Ramon Borrell), i nosaltres creiem que era alguns anys més jove".

Vodríem haver pogut referir-nos a la Comtessa Mafalda, autèntica muller de Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes, però la història es fa amb documents ("pas de documents pas d'histoire"), mes, de Mafalda no en coneixem cap, almenys pel que fa a les seves darreries. El document de Sant Daniel mereix algunes reserves d'ordre a les seves darreries. El document de Sant Daniel mereix algunes reserves d'ordre paleogràfic i diplomàtic i encara, d'interpretació històrica, que algun dia s'hauran d'aclarir. En tot cas, atenant-nos al contingut estricte del pergami, el benefactor del monestir és el prevere Bonfill, limitant-se Mafalda a donar el seu consentiment, única cosa que podia fer, junt amb el seu cunyat el Fraticida, si tenim en compte el greu condicionament que comportava l'estrany testament de Ramon Berenguer I.

Conclusió

La documentació de la Reial Cancelleria, la documentació de l'Arxiu de la Catedral de Girona són unànimes en afirmar que la Comtessa que està sebollida a la Seu és Ermessenda, Comtessa de Barcelona, muller del Comte Ramon Borrell, a qui s'atribueix, també unànimament, el títol exclusiu de Comtessa de Girona. Així, doncs, les tombes comtals de la Catedral de Girona pertanyen a la comtessa Ermessenda i al seu besnét Ramon Berenguer II, el Cap d'Estopes.

